

Dolend en dwalend over de aarde gaan

Voorganger: Ds. Heleen Weimar

Lezingen:

1^e Schriftlezing: Genesis 4, 1-16

2^e Schriftlezing: Lucas 15,11-32

Inleiding

We gaan verder met het jaarthema ‘Pelgrimeren voor gerechtigheid en vrede’ en lezen vandaag over de broers Kaïn en Abel. Kaïn wordt een pelgrim tegen wil en dank. ‘Dolend en dwalend moet hij over de aarde gaan’ omdat hij zijn broer heeft gedood.

Zijn zwerftocht heeft alles te maken met de gerechtigheid: hij moet boeten voor wat hij heeft gedaan, maar is niet vogelvrij. God geeft hem een teken ter bescherming.

Laten we God om ontferming aanroepen voor allen die dolend en dwalend over de aarde gaan, mensen op de vlucht, mensen die de weg kwijt zijn, mensen die het spoor van Gods geboden niet meer kunnen vinden.

Preek

Gemeente van Jezus Christus,
De verhalen van het begin van Genesis, over de schepping, over Adam en Eva, over Kaïn en Abel, gaan niet alleen over de eerste mensen, weten we, ze gaan over dé mens, over álle mensen, dus ook over ons.

En die verhalen zijn ook niet het alleroudst, ze zijn niet het allereerste opgeschreven, vóór alle volgende verhalen in de Bijbel, maar pas vrij laat in de geschiedenis van Israël, toen de Judeeërs in ballingschap leefden, in Babylon. Er waren toen al wetten op schrift gesteld, de tien geboden en nog veel meer, er waren al uitspraken van profeten vastgelegd en psalmen en andere liederen.

Tijdens die Babylonische ballingschap konden de Judeeërs eigenlijk geen kant op, ze draaiden als het ware in kringetjes rond in een vreemd land, even ontheemd als Adam en Eva, toen zij verdreven werden uit het Paradijs, even stateloos als Kaïn, toen hij verjaagd werd van de akker die hij bewerkte.

Is dit onze straf, dit leven in ballingschap, omdat we de opdracht die God ons gaf hebben verzaakt? Dat was één van de grote vragen die toen speelden. Is het eerlijk wat ons is overkomen, dit dolend en dwalen in een vreemd land? Is het rechtvaardig van God? Kunnen we er misschien iets uit leren, iets over God bedoeling met ons? En zouden we weer op het spoor kunnen komen van Gods gerechtigheid?

Vanuit dergelijke vragen zijn de Judeeërs de verhalen

van het begin gaan vertellen en gaan opschrijven. Die vragen spelen dus ook mee op de achtergrond van het verhaal van de twee broers, Kaïn en Abel.

In alles wat we van Kaïn en Abel weten -- dat is niet zoveel, maar in datgene wat we wel van hen weten - verschillen de broers van elkaar. Verschillend is allereerst hun positie in het gezin.

Van beide broers is Kaïn de oudste en Abel de jongste. Kaïn is dus degene die alles voor het eerst doet. Zo zal Kaïn het initiatief nemen om aan God een offer brengen. Abel, de jongste, doet zijn broer na. Hij zal ook iets geven aan God.

Van beide broers is er één duidelijk sterker dan de ander (hier toevallig de oudste). Dat hoor je aan hun namen. De naam Kaïn klinkt als het hebreeuwse woord ‘hamer’ (*kajin*). Hij timmert aan de weg. En zal er straks ook op los timmeren.

Abel betekent ‘lucht, wolkje, pluisje.’ Je blaast hem zo omver. Misschien is hij fysiek niet zo sterk. Of psychisch? Of verstandelijk? Zijn naam Abel veronderstelt dat hij een extra kwetsbaar kind was en ook als volwassenen veel minder stevig dan zijn grote broer.

Het derde verschil zit ‘em in het beroep dat ze kiezen. Kaïn wordt landbouwer, Abel iets heel anders: hij wordt schaapherder.

Na deze introductie van de broers begint het verhaal. We horen hoe Kaïn, de landbouwer, God een gave brengt van de vruchten van de akker. Abel, de schaapherder, brengt God ook een gave, een mooi lam.

Allebei geven ze iets, van zichzelf, aan God. En hoe wordt dat wat ze te geven hebben ontvangen? Voor het verloop van het verhaal is dit van cruciaal belang! Maar de wijze waarop in de NBV Gods doen en laten weergegeven wordt, vind ik niet goed. De NBV vertaalt: ‘De HEER merkte Abel en zijn offer op, maar voor Kaïn en zijn offer had hij geen oog.’ In het Hebreeuws staat er veel neutraler: ‘De HEER keek naar Abel en zijn gave, naar Kaïn en zijn gave keek hij niet.’

Waarom keek God niet naar Kaïn? Heel eenvoudig, omdat God maar naar één kant tegelijk kan kijken. God wordt hier niet voorgesteld met een alziend oog, maar heel menselijk, antropomorf, alsof God was

komen aanwandelen (zoals God ook in de tuin van Eden wandelde) en tussen Kaïn en Abel in komt staan. God kan niet tegelijkertijd naar de ene en naar de andere kant kijken, evenmin als wij. Op de illustratie van Bertram van Minden (1340-ca.1415) op de voorkant van de zondagsbrief is de situatie net iets anders. Hier is God niet komen aanwandelen, maar kijkt God vanuit de hemel naar beneden. Maar ook vanuit deze positie kan God maar naar één van de broers tegelijk kijken.

Maar waarom kijkt God het eerst naar Abel? Omdat God -- en dat is een lijn die door de hele bijbel heenloopt -- een zwak heeft voor de zwakken, omdat de meest kwetsbaren bij God een streepje voor hebben. Naar hen kijkt God allereerst. God kijkt naar hen met een verwachtingsvolle blik. De kleinsten, de zwaksten, de meest kwetsbare mensenkinderen -- zij hebben ook iets te geven. Wat is het dat zij te geven hebben?

Vaak zijn die kleinsten ook nog eens de jongsten, zoals Abel. Denk aan Jozef, de een na jongste, in wie God een komende redder ziet ten tijde van hongersnood. Denk aan Gideon, een bange jongen, de jongste thuis, in wie God een leider, een bevrijder ziet. Denk aan David, de jongste van zeven, door iedereen over het hoofd gezien, maar door God uitgekozen om tot koning gezalfd te worden.

Zo kijkt God allereerst naar Abel, *damp, zuchtje*, om te zien wat hij te geven heeft.

Kaïn wordt woedend. Hij buigt zijn aangezicht terneer. Hij kijkt naar de grond, en niet meer naar God of naar zijn broer. Tekort gedaan verbreekt hij het oogcontact, en daarmee ook de communicatie met God en met zijn broer.

God spreekt hem daarop aan, probeert het contact te herstellen. Kijk naar mij, kijk naar je broer. Had Kaïn het maar gedaan. Dan had hij gezien wat Abel, zijn broer, te geven had. Dan had hij gezien, hoe God vervolgens Kaïn zou hebben aangekeken en diens gave zou hebben gezien en erkend. Hoe God Kaïns gave evenzeer zou hebben erkend als de gave van Abel, daar ben ik heilig van overtuigd.

Maar Kaïn volhardt in zijn verongelijkheid. En hij ruimt zijn rivaal uit de weg.

Ook in het andere verhaal over twee broers gaat het om kijken en gezien worden. De vader van de twee jongens kijkt ook niet naar beiden tegelijk, zeker niet wanneer hij op de uitkijk staat, wachtend en hopen op de terugkeer van zijn jongste zoon. 'En als hij nog ver weg is, ziet de vader hem en wordt met ontferming bewogen...'

De oudste voelt zich niet gezien, terwijl hij zich zo heeft ingezet, zoveel heeft gegeven en zo weinig

gevraagd, in tegenstelling tot zijn broer. 'Zie!' roept hij. 'Kijk dan! Zoveel jaar ben ik u dienstbaar.' En inderdaad, de vader kék ook allereerst naar de jongste, maar vervolgens toch ook naar de oudste en probeerde het contact met hem en met zijn broer te herstellen.

Ook in dit andere verhaal over twee broers gaat het over Gods manier van kijken die als oneerlijk wordt ervaren. Maar in beide verhalen is het ook niet de rechtvaardigheid die in het geding is, maar de gerechtigheid. Dat juist de kleinen met hun gaven of misschien wel hun lege handen worden gezien, dat is waar het bij het bijbelse begrip gerechtigheid om gaat.

Na de moord op Abel komt God er weer aan. En zegt tegen Kaïn: 'Waar is Abel, je broer?'

Zegt Kaïn: 'Weet ik niet. Ben ik de hoeder van mijn broer?'

'Ben ik de hoeder van mijn broeder? Moet ik waken over mijn broer?' -- dat is niet zomaar een afwerende retorische vraag, ongeveer als 'Kan ik er wat aan doen?! Kan ik er wat aan doen dat 'ie weg is?!' Dat is opnieuw een vraag naar recht, naar wat terecht is. Het woord 'hoeder' (*sjomeer*) verwijst duidelijk naar Gods eerste opdracht aan de mens, om de aarde te bewerken en te behoeden / te bewaren / te bewaken (*sjamar* -- Genesis 2,15). Kaïn had die opdracht serieus genomen. Hij was landbouwer geworden. Hij had zijn taak trouw vervuld. En God had daar niet eens naar gekeken. Was het niet genoeg dan? Had hij ook nog moeten zorgen voor zijn broer, de lieveling van God?

'Ben ik de hoeder van mijn broer, van mijn zus?' Het is een vraag naar wat goed is, wat rechtvaardig, wat een terechte opdracht is, wat bijdraagt aan de gerechtigheid. En zo is die vraag ook de geschiedenis door gegaan, is die vraag steeds maar opnieuw door mensen gesteld: Wil ik dat? Is dat terecht, dat ik hoeder van mijn broer of zus ben, of moet zijn? Kan ik dat? Kan ik hoeder zijn?

Na de moord op zijn broer, kan Kaïn kan niet blijven op de akker, die hij bewerkt had. Het bloed dat hij vergoot, schreeuwt vanuit de aarde. De akker duldt Kaïn niet meer als bewerker en bewaarder.

Kaïn zal een zwerfend bestaan moeten leiden.

Maar ook de mensen zullen Kaïn niet dulden in hun midden. Ze zullen hem uit de weg willen ruimen, deze moordenaar. Dat is wat Kaïn in wanhoop aan God voorlegt.

Nu is Kaïn de meest kwetsbare mens geworden. Nu ziet God hém aan. Nu hij een vogelvrije dwaler is geworden, toont God zich zijn hoeder. God geeft Kaïn een teken, dat geen mens de hand aan hem mag slaan,

omdat hij onder de bijzondere bescherming van God staat.

Kaïn mag blijven leven, onder de hoede van de Eeuwige, maar hij zal nergens meer thuis raken. Dat wordt gezegd met het allerlaatste zinnetje: 'Hij vestigde zich in Nod.' Nod betekent 'dwaalland'. In Nod, dwaalland, blijft Kaïn in kringetjes ronddraaien, een ontheemde die het spoor bijster is geraakt.

En wat is nu dat teken dat, zo stellen we het ons misschien voor, als het ware op Kaïns voorhoofd wordt getatoeëerd? Jan Nieuwenhuis heeft dat eens in een preek in de Dominicuskerk zó uitgelegd: dat teken van Kain dat is niet anders dan het zesde gebod, het zesde van de Tien Woorden die God later zou uithouwen in de twee stenen platen. Dat zesde woord luidt: Jij zult niet doodslaan. *Jij* zult niet doodslaan. Kaïn heeft dat wel gedaan, maar jij, die Kaïn aanziet, jij die het teken op zijn voorhoofd leest, jij zult dat niet doen.

Wil je kijken zoals God kijkt? Dat is de eerste vraag die het verhaal van Kaïn en Abel aan ons stelt. Wil de gerechtigheid zoeken, dat allereerst, eerder dan de rechtvaardigheid? Wil je Gods blik volgen? Wil je eerst kijken naar wie het meest kwetsbaar is, wie gauw over het hoofd wordt gezien, wie niet meetelt? Misschien is het de jongste, misschien juist wel de oudste. Of de middelste. Of de enige. Wil je zien wat deze minst aanzienlijke broers en zussen te geven hebben? Wil je kijken naar hun gaven?

Wil je kijken zoals God kijkt? Dat is de eerste vraag.

De tweede vraag luidt: Wil je hoeder van je broer of zus zijn? Hoe wil je dat zijn? En wanneer? En tot hoever? Wil je het ook, als je broer of zus zelf een hoeder van niks was of is, een waardeloze hoeder? Zou je ook een hoeder van Kaïn kunnen zijn?

Amen